

УДК 821.161.2.09(092)Фра:801.73

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.47>

**ІВАН ФРАНКО І ГЕРМЕНЕВТИКА БАЗОВИХ СВІТОГЛЯДІВ:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ПРОПЕДЕВТИКА**

**IVAN FRANKO AND THE HERMENEUTICS OF BASIC
WORLDVIEWS: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PROPAEDEUTIC**

Іванишин П.В.,*orcid.org/0000-0002-9624-0994**доктор філологічних наук, професор,**завідувач кафедри української літератури та теорії літератури**Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка***Розлуцький І.М.,***orcid.org/0000-0002-3905-3914**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української літератури та теорії літератури**Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка***Дмитрів І.І.,***orcid.org/0000-0003-0937-1070**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української літератури та теорії літератури**Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

У статті досліджується одна з актуальних герменевтичних проблем у межах літературознавства, гуманітаристики загалом, – вивчення світогляду як важливої складової інтерпретаційного процесу, психіки людини, естетичних феноменів, суспільно-політичних явищ тощо.

У цій царині відомими стали імена І. Канта, Ф. Шеллінґа, В. Дільтая, Г. Рікєрта, К. Ясперса, М.Гайдеґґера, К. Манґайма та ін. Український контекст доповнюють студії О. Кониського, Б. Грінченка, Д. Донцова, Ю. Вассіяна, Ю. Липи, Є. Маланюка, Д. Мирона, В. Яніва тощо. Важливу складову щодо осмислення вказаної проблеми доповнює філософська, наукова та художня спадщина Івана Франка, якому не чужа була психологічно-герменевтична проблематика і чий потужний енциклопедичний розум неодноразово і прямо звертався до витлумачення поняття «світогляд».

Автори досліджують окремі теоретико-методологічні аспекти, що стосуються можливості використання багатогранного досвіду І. Франка стосовно інтерпретації базових світоглядів. Для реалізації поставленої мети розглянуто основні теоретичні риси герменевтичної моделі надсвітоглядів, а також специфіку світогляду самого І. Франка.

Український мислитель часто користувався саме виразно світоглядним типом осмислення культурно-історичної, художньої чи суспільно-політичної дійсності.

Одним із зразкових прикладів може бути стаття «Українці» (1906), в якій автор показує початок у Галичині, під впливом засвоєння ідей Т. Шевченка у першій половині 1860-х рр., «близького до народу, прогресивно спрямованого руху». І далі здійснює подальшу періодизацію культурного розвитку Галичини, базуючись на політико-філософських переконаннях, персоніфікованих впливом на суспільство того чи іншого визначного діяча: 1860-ті – «формально-національний» період (вплив П. Куліша), 1870-1880-ті – «радикально-соціальний» (вплив М. Драгоманова), 1890-ті – «національно-радикальний» (вплив М. Грушевського).

У статті розглянуто різні класифікації світоглядного розвитку Івана Франка такими вченими, як: Дмитро Козій, Олег Баган, Іван Денисюк, Євген Нахлік, Володимир Косик.

Ключові слова: Іван Франко, герменевтика, світогляд, насвітогляд.

The article deals with one of the current hermeneutic issues within literary studies, the humanities in general, – the study of worldview as an important component of the interpretative process, human psyche, aesthetic phenomena, socio-political phenomena, etc.

In this field, the names of Immanuel Kant, Friedrich Schelling, Wilhelm Dilthey, Heinrich Rickert, Karl Jaspers, Martin Heidegger, Karl Mannheim, and others have become prominent. The Ukrainian context is complemented by the studies of O. Konyskyi, B. Hrinchenko, D. Dontsov, Y. Vassyian, Y. Lyra, Y. Malaniuk, D. Myron, V. Yaniv, and others. An important component in understanding this problem is supplemented by the philosophical, scientific and artistic heritage of Ivan Franko, who was no stranger to psychological and hermeneutic issues and whose powerful encyclopaedic mind repeatedly and directly addressed the interpretation of the concept of "worldview".

The authors explore certain theoretical and methodological aspects related to the possibility of using I. Franko's multifaceted experience in interpreting basic worldviews. To achieve the goal, the main theoretical features of the hermeneutic model of supra-worldviews, as well as the specifics of the worldview of I. Franko himself, are considered.

The Ukrainian thinker often used a distinctly worldview type of understanding cultural-historical, artistic or socio-political reality.

One of the exemplary examples can be the article "Ukrainians" (1906), in which the author demonstrates the emergence of "a close to the people, progressively oriented movement" in Halychyna in the first half of the 1860s under the influence of T. Shevchenko's ideas. And he then carries out further periodization of the cultural development in Halychyna, based on political and philosophical convictions personified by the influence of one or another prominent figure on society: the 1860s – the "formal-national" period (the influence of P. Kulish), the 1870s-1880s – the "radical-social" period (the influence of M. Drahomanov), the 1890s – "national-radical" period (the influence of M. Hrushevskyi).

The article considers various classifications of Ivan Franko's worldview development by such scholars as Dmytro Koziy, Oleh Bahan, Ivan Denysiuk, Yevhen Nakhlik, Volodymyr Kosyk.

Key words: Ivan Franko, hermeneutics, worldview, supra-worldview.

Постановка проблеми. Однією з постійно *актуальних* герменевтичних проблем у межах літературознавства, гуманітаристики загалом, є вивчення світогляду загалом як важливої складової інтерпретаційного процесу, психіки людини, естетичних феноменів, суспільно-політичних явищ та ін. **Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Добре відомими у цьому зв'язку стали імена І. Канта, Ф. Шеллінга, В. Дільгата, Г. Рікєрта, К. Яспєрса, М. Гайдеггєра, К. Мангайма та ін., які немов розвивають думку Йоганна Мартіна Хладні (Хладеніуса) про те, що для розуміння важлива точка зору. Однак тут варто звернути увагу на ще два моменти. По-перше, не завжди до трактування світоспоглядальної проблематики залучається український метадискурс. Хоча різнотипні міркування О. Кониського, Б. Грінченка, Д. Донцова, Ю. Вассіяна, Ю. Липи, Є. Маланюка, Д. Мирона, В. Яніва та ін., на наш погляд, могли б поживити дослідницьку думку, підсвітити раніше незауважані аспекти світорозуміння. По-друге, не завжди мислителями й науковцями враховується складність, структурованість світогляду (чи сфери надсвідомого взагалі), наявність у ньому рівня базового світоспоглядання.

У цьому плані варто залучити до осмислення вказаної проблеми філософську, наукову та художню спадщину Івана Франка, якому не чужа була психологічно-герменевтична проблематика і чий потужний енциклопедичний розум неодноразово і прямо звертався до витлумачення поняття «світогляд». Крім того, таке залучення могло б чіткіше прояснити і ті питання, які ще й досі викликають дискусії у франкознавстві і які стосуються сутнісних речей у духовному космосі цього «невичерпного атома» (І. Денисюк). На жаль, досі, попри доволі значний пласт різнотипних праць, щоправда, не завжди позбавлених внутрішніх суперечностей, так чи інакше присвячених світоглядові та ідеології І. Франка (О. Багана, Л. Білецького, Ю. Бойка-Блохіна, О. Вертія, М. Возняка, Я. Гарасима, М. Гнатюка, Р. Голода, З. Гузара, Т. Гундорової, І. Денисюка, Д. Донцова, М. Євшана, С. Єфремова, М. Жулинського, О. Забужко, М. Зєрова, Д. Козія,

В. Корнійчука, В. Косика, Г. Костельника, М. Легкого, Л. Луціва, Л. Сєника, Є. Маланюка, Я. Мєльник, В. Микитюка, М. Наєнка, Є. Нахліка, Т. Пастуха, О. Пахльовської, А. Пашука, С. Петлюри, С. Пилипчука, Т. Салиги, А. Скоця, С. Смаль-Стоцького, Б. Тихолоза, О. Хоєнка, Р. Чопика та ін.), бракує робіт ретельніше зосереджених як на сфері саме базового світогляду у цього автора, так і на залученні його досвіду до конститування герменевтичної теорії надсвітоглядів. Хоча окремі важливі спостереження із цих питань можна віднайти у нещодавніх студіях Є. Нахліка («Віражі Франкового духу» (2019)) [10], О. Багана («Культурологічна і націософська проблематика в літературознавчих студіях Івана Франка» (2021)) [1] та С. Пилипчука («Той, що в бурю йшов»: Іван Франко на шляху поступу» (2024)) [11]. Щодо теорії герменевтики, то тут варто згадати нещодавню ґрунтовну працю Андрія Богачова «Онтологія розуміння (філософська герменевтика)» (2021) [2].

Постановка завдання. З огляду на недослідженість вказаної проблематики у цій студії нашою *метою* буде лише пропедевтичне накреслення окремих теоретико-методологічних аспектів, що стосуються можливості використання багатогранного досвіду І. Франка щодо інтерпретації базових світоглядів. Для цього ми в загальному розглянемо основні теоретичні риси герменевтичної моделі надсвітоглядів, а також специфіку світогляду самого І. Франка.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж вивчати можливість залучення Франкових ідей до трактування базових світоглядів, годиться з'ясувати, а що ж варто вважати такого типу світоглядами і яке місце вони займають у структурі психіки людини. З'ясовуючи це питання, врахуємо власні попередні напрацювання з цієї проблеми [6], які спираються передусім на дослідження Ю. Вассіяна, Г.-Г. Гадамера, М. Гайдеггєра, В. Дільгата, Д. Донцова, В. Іванишина, Г. Рікєрта, Д. Мирона, Е. Шпрангєра, К. Яспєрса та ін.

Структуру психіки (чи, в традиційній термінології, душі) людини класична філософія, психологія і психологічна герменевтика дозволяє

розглядати як складне, структуроване явище, яке складається з трьох основних сфер: підсвідомості (Субего, Під-Я), свідомості (Его, Я) та надсвідомості (Суперего, Над-Я або Ми). Підсвідомість є переважно вродженою, ділиться, як це зауважив ще Карл Густав Юнг, на індивідуальну та колективну частини і складається передусім з інстинктів, архетипів, а також витіснених із свідомості комплексів. Функціонує підсвідомість неусвідомлено, ірраціонально. На відміну від неї, свідомість, як когнітивний рівень психіки, працює переважно явно, раціонально. Вона утворена індивідуальними уявленнями, які ми досягаємо як образи і поняття. У вигляді уявлень існують у свідомості також відчуття, думки, почуття, бажання, спогади та ін. Свідомість найчастіше ототожнюється людиною із собою, своїм Я.

Ще одним неусвідомленим рівнем внутрішнього світу, який діє інтуїтивно, постає надсвідомість. Вона має колективну природу і формується людиною упродовж всього життя, однак найінтенсивніше у дитинстві та юності, приблизно до 20 років. Її утворюють переконання, вірування, чи, як говорить філософська герменевтика, передсудження. Сфера Над-Я ототожнюється в різних філософських та наукових системах із духом, традицією, передрозумінням, метакогнітивним рівнем, ментальністю, етнонаціональною ідентичністю, ідеологією та ін. і ділиться на три рівні. Перший рівень, слідом за Емілем Дюркгеймом, називають суспільною свідомістю або ще – картиною світу, габітусом (за П. Бурдьє), мовною свідомістю тощо. Він утворений історично сформованими етнічними уявленнями, які містяться передусім у мові – колективними образами, поняттями, емоціями, бажаннями, спогадами та ін. Суспільна свідомість прямо впливає на свідомість індивідуальну і поділяється на різні сфери: побутову, міфологічну, філософську, релігійну, наукову, політичну, економічну, освітню, естетичну, етичну, військову, спортивну та ін. Другим рівнем Суперего постає власне світогляд, який ще називають рівнем культури, звичаїв, народного духу та ін. Його утворює автоматично засвоєна і/або зумисно сформована сукупність відносно стійких переконань, які ми знаємо як норми, оцінки, цінності, сенси та ін. Світогляд служить опорою для суспільної свідомості.

Третім – вершинним – рівнем Над-Я є рівень власне базового світогляду чи надсвітогляду. Це рівень глибокої віри, серця (як його називав Г. Сковорода), совісті, глибинної турботи, істини і фундаментальної ідеології. На цей рівень, як на свою опору, покладаються звичай-

ний світогляд і суспільна свідомість. Його утворюють історично сформовані базові вірування, міцні переконання – найвищі і найтвердіші ідеї, ідеали, блага, істини, сенси, візії, принципи, імперативи, категорії, символи, екзистенціали, передсудження, догмати, абсолютні константи, аксіоматичні теорії тощо. Саме вони найбільше впливають на формування індивідуальної та колективної (народу, нації) ідентичності людини, формують найглибший сенс життя, визначають бути чи не бути людини та суспільства і повною мірою виявляються у межових, за К. Ясперсом, екзистенційних ситуаціях – перед небуттям (Ніщо). Надсвідомість містить відповіді на ключові екзистенційні питання: Що таке я (ми) і світ (буття)? Звідки все взялося? Що таке Бог? Для чого я (ми)? Як мені (нам) жити у світі? У кого (чи що) я вірю? У чому найглибший сенс буття? Для чого варто жити? За що варто віддати життя? І, як неважко помітити, далеко не кожна людина має відповіді на ці питання, тобто не кожна має цей рівень Віри (Фідес) – глибинно пережитих переконань-ідеалів.

Таким чином, якщо під світоглядом ми розуміємо автоматично засвоєну і/чи зумисно випрацювану та пережиту сукупність звичайних переконань (культурних сенсів чи цінностей), то під надсвітоглядом (базовим світоглядом, Вірою) маємо на увазі сукупність пережитих передсуджень особливого типу – фундаментальних переконань-ідеалів (великих ідей). Хоча ідеали, з точки зору генезису, й формуються останніми в структурі психіки людини, але зате потім, виникнувши, найбільше впливають на функціонування нижчих рівнів надсвідомості, на мислення, почуття й рішення людини, а також допомагають свідомості контролювати сферу підсвідомого [5, с. 14–211]. Як бачимо, ця цю сферу важко звести лише до моральних норм, як це уважалося у класичному фрейдизмі.

Розглянемо тепер специфіку світогляду самого Івана Франка, пам'ятаючи, що і він вельми часто користувався саме виразно світоглядним типом осмислення культурно-історичної, художньої чи суспільно-політичної дійсності. Це тим більше важливо, що світобачення безпосередньо, пов'язуючись із методологією, впливає на процес розуміння. Одним із зразкових прикладів може бути стаття «Українці» (1906), в якій автор показує початок у Галичині, під впливом засвоєння ідей Т. Шевченка у першій половині 1860-х рр., «близького до народу, прогресивно спрямованого руху». І далі здійснює подальшу періодизацію культурного розвитку Галичини, базую-

чись на політико-філософських переконаннях, персоніфікованих впливом на суспільство того чи іншого визначного діяча: 1860-ті – «формально-національний» період (вплив П. Куліша), 1870-1880-ті – «радикально-соціальний» (вплив М. Драгоманова), 1890-ті – «національно-радикальний» (вплив М. Грушевського) [12, т. 41, с. 189]. Щоправда, Іван Денисюк влучно спостеріг, що при цьому «зі скромності Франко поминув себе», але очевидно, додавав професор, водночас характеризуючи політичний світогляд самого мислителя, «що він є представником радикально-соціально-національного напрямку» [4, с. 303].

У цьому спостереженні міститься ще й інша вагома настанова. Для того, щоб осмислювати позицію І. Франка стосовно того чи іншого питання, а у його багатогранній творчості чимало наскрізних тем, варто враховувати еволюційність та структурованість його світоглядної бази. Придивимось ближче до цих моментів.

Спроби показати І. Франка світоглядним моністом, чие світобачення визначалось винятково однією ідеєю – «матеріалізмом», «соціалізмом», «позитивізмом», «революційним демократизмом», «народництвом» тощо, – виявились загалом у франкознавстві непродуктивними. Та й схоже підтвердження було б дивним, ще й з огляду на те, що сам письменник, очевидно, без кокетства, щиро, наголошував на тому, що йому «бракувало концентрації» й доводилось займатися всім, щоб «відповісти потребам хвилі і заспокоїти злобу дня», і що у його «діяльності було чимало помилок» [12, т. 31, с. 308–310]. Звідси не бракує спроб показати І. Франка дуалістично – як безнадійно «розірвану», суперечливу постать, орієнтуючись, можливо, на не у всьому продуману критику раннього Миколи Євшана. Альтернативою цим підходам стали ті студії, які намагаються показати еволюційність переконань І. Франка – періодизувати його творчий шлях, показати етапність розвитку як засвоєння різних переконань, не замовчуючи внутрішніх складностей і конфліктностей в межах його надсвідомості. Розглянемо деякі приклади.

Одну із перших таких періодизацій, продовжуючи, вочевидь, напрацювання С. Єфремова, С. Смаль-Стоцького, М. Зерова, Д. Донцова, Є. Маланюка, Л. Білецького, М. Возняка та ін., запропонував діаспорний філософ і літературознавець Дмитро Козій у своїх працях «До проблеми світоглядних пошуків Івана Франка», «Розвиток світогляду Івана Франка», «Довір'я до буття» та ін. Дослідник виокремлює три періоди світоглядного розвитку І. Франка. Перший – «етап

матеріалізму» (1876-1898), коли домінують соціалістичні та соціал-демократичні ідеї, захоплення «розумом владним без віри основ», теорією «вічної матерії», класової боротьби і матеріально-економічними законами розвитку людства. Другий етап – «доба позитивізму» (1898-1905), коли відкидається «партійний догматизм» і залишається опертя розуму на даних досвіду, утвердження «щиролюдського соціалізму», гуманна просвіта народу, утвердження поступу, науки, людської і національної свободи. Третім став «етап метафізичних навіянь» (від 1905 р.), коли мислитель повністю пориває з матеріалізмом і частково з позитивізмом, коли науковість поєднується з ідеалістичною вірою «в силу духа», визнається примат духовних цінностей над «жолудковими ідеями», коли людина усвідомлює свій зв'язок із Богом як Творцем [8].

Дещо інакше структурування запропонував у своїх студіях на цю тематику (від 1991 р.) Олег Баган. Підсумовуючи свої тридцятилітні пошуки, науковець виокремлює п'ять періодів Франкової світоглядної еволюції [1, с. 19–38]. Першим (1874-1876) став період романтизму і короткого захоплення москвофільським консерватизмом. Під впливом М. Драгоманова у 1876-1882 рр. настає захоплення ідеями соціалізму (включно з марксизмом) й матеріалізму, що поєдналось із освоєнням естетики натуралізму. До ключових переконань цього періоду дослідник зараховує наукоцентризм, атеїзм, антиклерикалізм, егалітаризм та ін. У наступний період (1883-1895) відбувається відхід Франка від марксизму (соціал-демократизму), утвердження позитивістського сцієнтизму й національного демократизму (народовства), з'являється націософська проблематика. В художній творчості письменник відходить від натуралізму й поглиблює психологізм. Щоправда, деякі з названих дослідником творів, які засвідчують ідеологічний злам («Моя любов», «Не пора, не пора...»), написані в попередній, за його класифікацією, період, у 1880-му. Четвертим етапом еволюції (1895-1907), який завершився важкою хворобою мислителя 1906-1908 рр., став період ідеалістичний чи націоналістичний. Це час домінування модернізму, ірраціоналізму, героїзму і волюнтаризму, час остаточного розриву з соціалістами-радикалами і переходом до національних демократів, час критики матеріалізму, соціалізму, соціал-демократизму і московського імперіалізму, час утвердження консерватизму й націоналізму. П'ятий період (1908-1916) науковець трактує як період самоповторів, депресії і нервових зривів під впливом хвороби, період браку суцільності,

коли Франко поєднує позитивізм, соціалізм, націоналізм, неоромантизм та ін.

Однак, підсумовуючи власні міркування, О. Баган пропонує розглядати зрештою тільки три основні еволюційні періоди: 1) ранній соціалістичний (1876-1883), 2) середній позитивістичний (1883-1894) і 3) пізній ідеалістичний або націоналістичний (1895-1907).

Відомий діаспорний історик Володимир Косик запропонував наступну періодизацію лише суспільно-політичних поглядів І. Франка. Перший – 1875-1877 – короткий період «молодечого романтизму», після якого настає час (1878–1880) захоплення крайнім соціалізмом (марксизмом) «з перевагою соціальної боротьби та інтернаціоналізму». Третій (1880-1885) етап є перехідним, він характерний поступовим відходом від «лівого соціалізму» на позиції соціалізму «поміркованого» з визнанням першості національної боротьби. Четвертий період (1886-1890) – помірковано-соціалістичний із початками критики марксизму. П'ятий період (1890-1895) став етапом національного радикалізму. Шостий період – 1895-1906 – це період засудження марксизму і пріоритетності національного ідеалу. Сьомий період (1907-1916) є продовженням попереднього, але характеризується малою активністю у зв'язку із хворобою [9].

Ще одну класифікацію світоглядного розвитку мислителя розробив Євген Нахлік. Він виокремлює чотири етапи «виражів Франкового духу» [10]. Перший (1871-1876) – період шкільного класицизму і «запізнілого романтизму», поєднаний із традиційною релігійністю та «русофільським» консерватизмом. Другим (1876-1895) став період переходу до мовного народовства, соціалізму і радикалізму. У третьому періоді (1896-1907) відбувається подолання ідейних програм М. Драгоманова і вираження переконань ірраціоналізму та психологізму. Останній етап (1908-1916) – став часом хвороби й занепаду творчого потенціалу.

Навіть наведених дослідницьких пропозицій достатньо, щоб збагнути як складність парадигми драматичних ідейних пульсувань Франкового світорозуміння, так певну розмитість, пластичність меж певних періодів. І тут кожен може вибрати ту схему, яку вважає більш переконливою. Однак ще глибшим трактування сукупності переконань письменника-мислителя, очевидно, набуває тоді, коли окрім виразної і незаперечної еволюційності помічаємо також і внутрішню цілісність його світобачення. Це чимось схоже до розвитку людини: попри різні вікові зміни, той чи інший індивід

все ж залишається самим собою упродовж життя й іншими ідентифікується як саме цей, а не інший, індивід. Прикметною у цьому зв'язку може бути концепція відомого франкознавця професора Івана Денисюка.

І. Денисюк у працях від часів «перебудови» в СРСР (з другої половини 1980-х) і в період Незалежності запропонував цілісну інтерпретацію Франкового світоспоглядання. Не заперечуючи еволюційності ідей письменника-мислителя, він все ж розглядав їх системно й феноменологічно, як певну оригінальну цілісність, що охоплює всі періоди життя і творчості.

Визнаючи складнощі і контраверсії внутрішнього світу І. Франка, пов'язані з існуванням певних «комплексів» та «амбівелентних елементів» вдачі, дослідник поглиблено зупиняється на проблемі світорозуміння цього великого автора. Вже у 1990-му році І. Денисюк, розглядаючи тезу про виразний соціалізм Франка наприкінці 1870 – початку 1880-х, наводить низку контраргументів. Наприклад, що у цей час у письменника існують твори, де поєднано інтернаціоналізм і патріотизм («Моя любов», «Вічний революціонер», «Не пора, не пора»). Учений запитує: «То що це? Суперечність світогляду чи система поглядів? Суперечності, очевидно, нема. Просто інтернаціоналізм Франка був не безнаціональний». Франко в той самий час «боровся за визволення й рівноправність своєї нації з іншими народами й прагнув побудови «золотих мостів дружби» між народами». Він цитує передмову до збірки «Мій Измагд» (1898), де письменник виступає проти однієї із видозмін соціалістичної свідомості – марксизму як релігії ненависті і водночас за «старий щиролюдський соціалізм», опертий на «етичне, широко гуманне виховання мас народних, на поступ і загальне розповсюдження освіти, науки, критики і людської та національної свободи» [4, с. 215–238].

У середині 1990-х франкознавець приходить до концепції «франкізму» як можливої назви світоглядної системи мислителя: «Франкові погляди необхідно трактувати як його власну еволюційно складену філософську систему – «франкізм», у якій є оригінальна візія людського прогресу, гуманізму, обстоювання прав одиниці на власну суверенність і прав нації на самостійну, незалежну власну державу» [4, с. 238–245]. Трактуючи універсальну постать геніального автора як «невичерпний атом» і як «цілого чоловіка» із, як і кожна людина, певними суперечностями, дослідник називає основні елементи-переконання притаманні «франкізму»: «Наше

франкознавство... нині повинно розглядати філософські погляди Франка як оригінальну еволюційно вироблену філософську систему з її конститутивними елементами й критикою догматів завужених, односторонніх учень, до яких належить і марксизм. Віра в прогрес, гуманізм і демократизм, пошанування національної самобутності кожного народу й утвердження його права на політичну незалежність, опозиція імперському пресові – то основні прикмети цієї філософії, яку можна б назвати «франкізмом» [4, с. 246–253]. Паралельно І. Денисюк вказує на ті переконання, які сам І. Франко переосмислив і розкритикував: окрім марксизму (соціал-демократизму), це – москвофільство, «доктринерський автократизм» Московщини, космополітизм національних маргіналів, безнаціональний тип «громадівства» у М. Драгоманова, «ліберальне доктринерство» та ін.

Тобто, і на цьому варто наголосити, І. Денисюкові не йдеться про «франкізм» як про еkleктичну суміш суперечливих поглядів, цінностей та уявлень, а про таку систему, яку утворюють ті переконання, що пройшли в самого автора випробовування часом і які залишилися в його надсвідомості, навіть позбувшись домінантного статусу і підпорядкувавшись іншим, вищим ідеям та ідеалам. Очевидно, що цей «незалежний світогляд як оригінальна філософська система» [4, с. 293–299] повною мірою розкриває себе в пізній період творчості (до хвороби) і насамперед пов'язаний із «національним ідеалом», яким цей духовний провідник, Мойсей, великий Учитель Нації вивіряв та перевіряв і чужі, і власні передсудження в душі того категоричного наказу, який згодом інший український філософ Дмитро Донцов у трактаті «Націоналізм» (1926) чітко назве «національним імперативом». Тобто йдеться про світогляд, який сам письменник-мислитель, використовуючи терміни Й. Гердера й О. Кониського, у свої працях називає націоналізмом.

Тобто, мабуть, не надто помиляються ті учені, які підкреслюють, що «Франковий націоналізм» як «національну доктрину», як «скристалізовану світоглядну парадигму» можна виявити у всі періоди творчості мислителя, і що складові цього світогляду – національні переконання-імперативи, – оскільки були органічно закорінені в національне буття, отримали неперехідну актуальність – велике значення для тривання українського світу. Слушно з цього приводу висловлюється Ярослав Гарасим: «...майже вікову життєствердність Франкові імперативи здобули тому, що були філософськи обґрунтова-

ним і практично здійсненим виявом національного світовідчуття та світорозуміння у швидкоплинній динаміці суспільно-історичного пересотворення світу» [3, с. 12].

Так чи інакше про цю еволюційно сформовану світоглядну цілісність – «франкізм» – як «діалектичну єдність» (Р. Голод), як методологічну «синтетичність» (Я. Гарасим), як «велегранність» (С. Пилипчук), як «плюралізм» (А. Пашук) писали ті автори, які виокремлювали у світоспогляданні І. Франка наскрізні, системотворчі, об'єднуювальні ідеї: національного інтелектуалізму (Є. Маланюк), національної і соціальної справедливості (Л. Луців), національного «каменярства» (Т. Салига), національної ідеї (О. Забужко, Д. Павличко), «національного поступу» (Я. Гарасим), християнської духовності (З. Гузар, Р. Чопик) та ін. У світлі методологічної верифікації [7] з позицій національного ідеалу власного світобачення одні концепції (москвофільство, марксизм, атеїзм, матеріалізм тощо) практично цілковито щезають, а інші (християнізм, громадівство, соціальна справедливість, гуманність, демократизм, права особи, наукоцентризм, просвіта народу, прогресизм та ін.) займають належне місце в системі націоцентричних поглядів.

Тобто можлива структура франкізму, вивершення якої найкраще спостерігаємо між 1895 і 1907 роками, гіпотетично (що потребує докладніших тлумачень) могла би виглядати наступним чином: у сфері політичної філософії – домінування національної ідеї (націоналізму) над консервативною, соціалістичною, радикальною, лібералістичною на тлі подолання москвофільства і марксизму (соціал-демократизму); у сфері філософській – синтез позитивізму, ідеалізму і націософії, подолання радикального матеріалізму; у сфері науково-методологічній – підпорядкування позитивізові як методологічній домінанті усіх інших методів – герменевтики, біографізму, компаративізму, культурного історизму, психологізму, філологізму; у сфері художній – поєднання реалізму і модернізму (особливо неоромантизму); у сфері релігійній – дуалізм християнізму і позитивізму на тлі подолання атеїзму та антиклерикалізму.

Висновки. Отже, перш ніж вивчати Франковий внесок у герменевтику базових світоглядів, доречно в пропедевтичному плані усвідомити два важливі теоретико-методологічні моменти. Перший пов'язаний із трактуванням світогляду як автоматично засвоєної і/чи зумисно випрацюваної та пережитої сукупності звичай-

них переконань (культурних сенсів чи цінностей), а надсвітогляду (базового світогляду, рівня Віри) як вершини надсвідомості (Суперего), як сукупності пережитих передсуджень особливого типу – фундаментальних переконань-ідеалів (великих ідей, імперативів). Ідеали, з точки зору генезису, формуються останніми в структурі психіки людини, але зате найбільшим чином впливають на функціонування нижчих рівнів надсвідомості, свідомості та підсвідомого. Другий момент стосується еволюційності переконань

І. Франка, які зрештою, передусім у пізній період, остаточно формують завершену й оригінальну цілісність – філософську систему «франкізму» (І. Денисюк), концентровану довкола національного ідеалу як методологічно-верифікаційного центру. Врахування цих моментів, на наш погляд, дозволяє вже в інших студіях детальніше зупинитися на інших важливих для трактування базових світоглядів проблем, насамперед на поняттях, якими І. Франко осмислював феномени свідомості і надсвідомості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баган О. Культурологічна і націософська проблематика в літературознавчих студіях Івана Франка (Пізній період творчості: 1895–1907 рр.): монографія. Дрогобич: РВВ ДДПУ імені Івана Франка, 2021. 212 с.
2. Богачов А.Л. Онтологія розуміння (філософська герменевтика). Підручник для студентів філософського факультету. К., 2021. 320 с.
3. Гарасим Я. Іван Франко: філософія національного поступу. *Українське літературознавство*. 2011. Випуск 74. С. 12-19.
4. Денисюк І.О. *Літературознавчі та фольклористичні праці: У 3 томах, 4 книгах*. Львів: [У надзаг.: Львівський національний університет імені Івана Франка], 2005. Т. 2: Франкознавчі дослідження. 528 с.
5. Іванишин П. Герменевтика базових світоглядів. Монографія. Частина перша. Тернопіль : Крила, 2025. 272 с.
6. Іванишин П. Націософська герменевтика: нариси. Монографія. Тернопіль: Видавництво «Крила», 2024. 448 с.
7. Іванишин П.В. Іван Франко і національне буття: герменевтичні акценти: монографія. Дрогобич: Посвіт, 2016. 172 с.
8. Козій Д. Глибинний етос. Нариси з літератури і філософії. Торонто-Нью-Йорк-Париж-Сідней: НТШ ім. Шевченка, 1984. С.204-210. (494 с.)
9. Косик В. Про політичні погляди Івана Франка. *Іван Франко: дух, наука, думка, воля: матеріали Міжнар. наук. конгр., присвяч. 150-річчю від дня народження Івана Франка*. Львів, 27 верес. – 1 жовт. 2006 р. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. Т.1. С.151-161.
10. Нахлік Є. К. Віражі Франкового духу: Світогляд. Ідеологія. Література. К.: Наукова думка, 2019. 640 с.
11. Пилипчук С. «Той, що в бурю йшов»: *Іван Франко на шляху поступу: збірник статей*. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2024. 392 с.
12. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Київ : Наукова думка, 1976–1986. Т. 31 : Літературно-критичні праці (1897-1899). 1981, 594 с. Т. 41 : Літературно-критичні праці (1890-1910) К.: Наукова думка, 1984. 689 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026